

Kibernetsko nadlegovanje:

Pojem, metode in pojavnost po svetu in v Sloveniji¹

Aleš Završnik²

Povzetek

Kibernetsko (spletno in mobilno) nadlegovanje se nanaša na nadlegovanje in ustrahovanje drugih oseb z uporabo novih elektronskih tehnologij, predvsem mobilnih telefonov in interneta. V prispevku so prikazane dileme z opredelitvijo kibernetskega nadlegovanja, pregledane raziskave o kriterijih tega nadlegovanja in predstavljene razlike med tradicionalnim in kibernetskim nadlegovanjem. Podrobneje so prikazane ugotovitve raziskav o pojavnosti kibernetskega nadlegovanja po svetu in v Sloveniji. Prispevek novo obliko odklonskega vedenja z uporabo novih tehnologij umesti v širši kontekst informacijske družbe, tako da prikaže trende o uporabi interneta, mobilne telefonije in spletnih socialnih omrežij v Sloveniji in v državah Evropske unije ter penetracijo informacijskih tehnologij in storitev informacijske družbe v življenja vedno večjega števila vedno mlajših uporabnikov.

Ključne besede: kibernetsko nadlegovanje, mobilno nadlegovanje, spletno nadlegovanje, nadlegovanje v spletnih socialnih omrežjih, internetno ustrahovanje, spletna varnost, medosebno nasilje, zlonamerno pošiljanje SMS sporočil, sekstanje

Abstract

Cyberbullying (mobile phone bullying and internet bullying) refers to bullying and harassment of others by means of new electronic technologies, primarily mobile phones and the Internet. The chapter presents labels and definition of cyberbullying, similarities and differences between cyber and traditional bullying. It shows the scale and forms of cyberbullying around the world and in Slovenia. The chapter contextualises this new form of (juvenile) delinquency in the light of the latest penetration trends of the internet, mobile phone and social networking site usage in Slovenia and beyond. It particularly highlights the proliferation of use of information technology among increasingly younger children.

Keywords: cyberbullying, mobile phone bullying, internet bullying, social networking sites bullying, internet harrasment, internet safety, interpersonal violence, abusive text messaging, sexting

¹ Objavljeno v: Ambrož, M. (ur.), Filipčič, K. (ur.), Završnik, A. (ur.) (2013). *Zbornik za Alenko Šelih: kazensko pravo, kriminologija, človekove pravice = Essays in honour of Alenka Šelih: criminal law, criminology, human rights*. 1. natis. Ljubljana: Inštitut za kriminologijo pri Pravni fakulteti: Pravna fakulteta: Slovenska akademija znanosti in umetnosti, s. 427-448.

² Doc. dr. Aleš Završnik, raziskovalec na Inštitutu za kriminologijo pri Pravni fakulteti v Ljubljani. Naslov: Poljanski nasip 2, SI-1000 Ljubljana, e-pošta: ales.zavrnsnik@pf.uni-lj.si.

1. Uvod

Jubilantka akad. prof. dr. Alenka Šelih se s prestopniškim in odklonskim vedenjem mladih ukvarja vsaj od leta 1964, ko je v primerjalni študiji proučevala položaj mladoletnih delinkventov in strukturo mladoletniške delinkvence na Poljskem in v Jugoslaviji. Velike migracije na Poljskem po 2. svetovni vojni so privedle do povečanja in zaskrbljenosti zaradi mladoletniške delinkvence, večinoma (80-88 odstotkov) zoper premoženje. Kljub temu da so bila tovrstna dejanja mladoletnikov izvrševana – v današnjem jeziku – *off-line*, tisti čas sovпада z začetkom zgodovine interneta, s prvimi znanstvenimi članki o komunikacijskih mrežah, ki so vodili k razvoju prvih paketnih omrežij konec 70. let, leta 1992 pa do standardiziranega protokola za paketke TCP/IP in »webifikacije« (World Wide Web), ki je internet ponesla v vsak dom in malodane že v vsak žep.

A zaskrbljenost je še ena vzporednica med današnjim časom in tistim iz zgodnjih 70. let. Danes smo priča izjemni zaskrbljenosti v razvitih zahodnih družbah ob novih načinih preživljanja prostega časa in dela mladih, ki se seli *on-line*. Oblike spletnega in mobilnega (vrstniškega) nadlegovanja so posledica tovrstne sodobne migracije. Zaskrbljenost se povečuje vzporedno z novimi spoznanji o škodi tovrstnega nadlegovanja, ki lahko presega škodo tradicionalnega nadlegovanja, o tem da žrtve trpijo številne psihosomatske težave, občutke manjvrednosti in nemoči, in zaradi jasnih statistično pomembnih povezav med kibernetiskim nadlegovanjem in težavami v družini, šolskim uspehom in ostalimi oblikami odklonskega vedenja (Mitchell, Ybarra in Finkelhor, 2007).

Jubilantka se je vse od leta 1964 ukvarjala s tematiko mladoletniškega prestopništva in odklonskega vedenja mladih ter načinov kazensko-pravnega odzivanja nanj. Preobsežno bi bilo podati očrt vseh smeri njenega raziskovanja, izobraževanja in publiciranja na tem področju, a če omenim nekaj smeri: osredotočala se je na mladoletniško (kazensko) sodstvo,³ vlogo in pomen socialnega dela v njem,⁴ vlogo nepravilnih strokovnjakov⁵ in vzgojnimi zavodi.⁶ Opravila je študije mladoletniškega sodstva v Italiji,⁷ Švici⁸ in ZDA,⁹ se ukvarjala s postopkovnimi posebnostmi v postopkih zoper mladoletnike,¹⁰ vzgojnimi in disciplinskimi ukrepi.¹¹ O tem je opravila več raziskav na Inštitutu za kriminologijo pri Pravni fakulteti v Ljubljani¹² in objavljala v vrhunskih znanstvenih publikacijah v tujini.¹³ Ob tem je združila

³ Primeroma Lahalle, A.; Šelih, A. (1994). Jeunes délinquants et jeunes en danger en milieu ouvert: utopie ou réalité?: Cadres légaux et nouvelles pratiques - approche comparative. Toulouse: Érès.

⁴ Primeroma Šelih, A.; Čonč, M. (1981). Vloga in pomen socialnega dela v kazenskem pravosuđu proti mladoletnikom: raziskovalno poročilo. Vestnik delavcev na področju socialnega dela, let. 20, št. 2/3.

⁵ Na primer Šelih, A. (1974). Sodelovanje strokovnjakov pri obravnavanju mladinskega prestopništva. Pravnik, let. 29, št. 1-3, str. 71-79.

⁶ Na primer Šelih, A. (1973). Sto let vzgojnih zavodov: ob stoletnici ustanovitve prvega vzgojnega zavoda na naših tleh, Zamisel o novem zavodu. Naši razgledi, leto 22, št. 15 (518), str. 383.

⁷ Šelih, A. (1971). Smeri reforme mladinskega sodstva v Italiji: (ob srečanju sodnikov za mladoletnike v Terracini, Italija, maja, 1971). Pravnik, let. 26, št. 7-9, str. 365-368.

⁸ Šelih, A. (1971). Novo švicarsko mladinsko kazensko pravo. Pravnik, let. 26, št. 7-9, str. 358-365.

⁹ Šelih, A. (1972). Novejši razvoj mladoletniškega sodstva v ZDA. Pravnik, let. 27, št. 7-9, str. 315-322.

¹⁰ Na primer v Dünkel, F.; Grzywa, J.; Pruijn, I.; Šelih, A. (2010). Juvenile justice in Europe: legal aspects, policy trends and perspectives in the light of human rights standards. V: Dünkel, F. (ur.). Juvenile justice system in Europe: current situation and reform developments (Schriften zum Strafvollzug, Jugendstrafrecht und zur Kriminologie, 36). Mönchengladbach: Forum Verlag Godesberg, str. 1813-1870.

¹¹ Alenka Š. (ur.) (2005). Uvajanje socialnih treningov in dela v korist lokalne skupnosti kot vrste vzgojnih ukrepov. Ljubljana: Inštitut za kriminologijo pri Pravni fakulteti.

¹² Primeroma Šelih, A. (1972). Izvrševanje vzgojnih ukrepov in vedenje mladostnikov po prenehanju vzgojnih ukrepov (Raziskava, št. 32). Ljubljana: Inštitut za kriminologijo pri Pravni fakulteti; Brejč, T.; Šelih, A. (1973). Sodno obravnavanje mladoletnih prestopnikov in izvrševanje vzgojnih ukrepov v Ljubljani, (Raziskava, št. 36).

pravne in druge strokovnjake pomembne za humano, zmerno in otrokovi zrelosti primerno kazenskopravno odzivanje na prestopništvo, kar se odraža v znanstvenih monografijah, ki jih je uredila¹⁴ in sodelovanju na najvišjih forumih takšnih strokovnjakov na svetovni ravni,¹⁵ pa tudi v zasnovi podiplomskega specialističnega programa za področje mladoletniškega sodstva na Pravni fakulteti Univerze v Ljubljani.¹⁶

Temo kibernetškega (spletnega in mobilnega) vrstniškega nadlegovanja ali ustrahovanja zato razumem kot novo poglavje na področju, na katerem se je jublantka sama obsežno angažirala v obliki raziskovanja, izobraževanja, publiciranja in povezovanja vseh strokovnjakov, ki bi lahko pripomogli k odpravljanju vzrokov mladoletniškega prestopništva, soočanjem z njim in ublažitvi njegovih negativnih posledic, ter tudi kot del prizadevanja Inštituta za kriminologijo pri Pravni fakulteti v Ljubljani ohraniti odlično razvito raziskovalno področje, ki ga na tem mestu (delno) aktualiziram v luči sodobnega tehnološkega razvoja.

* * *

Prvi svetovno odmeven sodni primer spletnega nadlegovanja (angl. *cyberbullying*) se je zgodil leta 2008 v ZDA, ko je bila 47-letna Lori Drew s hčerjo Sarah Drew v prvem federalnem primeru *cyberbullyinga* obtožena več kaznivih dejanj zaradi lažnega profila ustvarjenega leta 2006 na spletnem socialnem omrežju MySpace. Z lažnim profilom 16-letnega Josha Evansa je zavajala 13-letno prijateljico svoje hčere Megan Meier, ki je na koncu storila samomor. Dvojica je bila obtožena zarote in neupravičenega dostopa do zaščitenega računalniškega sistema z namenom pridobiti informacije in povzročiti čustveno škodo (*emotional distress*), kasneje spremenjena obtožnica pa je mater bremenila kršitev po Zakonu o računalniških goljufijah in zlorabi računalnikov (*Computer Fraud and Abuse Act*), ker naj bi kršila pogoje uporabe spletnega socialnega omrežja, ki prepoveduje prijavo in uporabo z lažnimi osebnimi podatki. Grozilo ji je do 20 let zaporne kazni. Obtoženka je bila oproščena kaznivih dejanj povezanih z računalniki in zarote, obsojena pa je bila za tri manjše prekrške.

Primer kaže, da sodobna informacijsko-komunikacijska tehnologija (IKT) omogoča konstantno (želeno in neželeno) komunikacijo malodane iz kateregakoli prostora in kraja. Omogoča nadlegovanje prek različnih naprav in omrežij, z uporabo različnih storitev informacijske družbe, kot so elektronska pošta, spletna socialna omrežja (na primer Facebook, Twitter, Google+, LinkedIn, Habbo), strani za izmenjavo slik in filmov (na primer Picasa, Youtube, Dailymotion), preko spletnih dnevnikov (blogov) in mobilne telefonije. Internet in sorodne tehnologije so tako spremenile komunikacije podobno kot pred njim telegraf in telefon, ter masovno sporočanje v enaki meri kot radio in televizija, a prinašajo tudi nove oblike odklonskega vedenja (Lee in Leets, 2002; Donchi in Moore, 2004). Njena penetracija

Ljubljana: Inštitut za kriminologijo pri Pravni fakulteti; Šelih, A. (ur.) (1995). Varovanje otrokovih pravic – disciplinsko kaznovanje in preprečevanje nasilja v vrtcu in šoli. Ljubljana: Inštitut za kriminologijo pri Pravni fakulteti v Ljubljani; Šelih, A. (ur.) (1996). Otrokove pravice, šolska pravila in nasilje v šoli. Ljubljana: Inštitut za kriminologijo pri Pravni fakulteti v Ljubljani.

¹³ Primeroma Šelih, A. (1996). Juvenile criminal law and change: trends in some East- and Central- European Countries. *European Journal of Crime, Criminal Law and Criminal Justice*, 1996, let. 4, št. 2, str. 173–183.

¹⁴ Primeroma Šelih, A. (ur.) (2000). Prestopniško in odklonsko vedenje mladih: vzroki, pojavi, odzivanje. Ljubljana: Bonex.

¹⁵ Na primer z referatom na kongresu Mednarodnega združenja sodnikov za mladoletnike in za družino (*Association internationale des magistrats de la jeunesse et de la famille*) leta 1994.

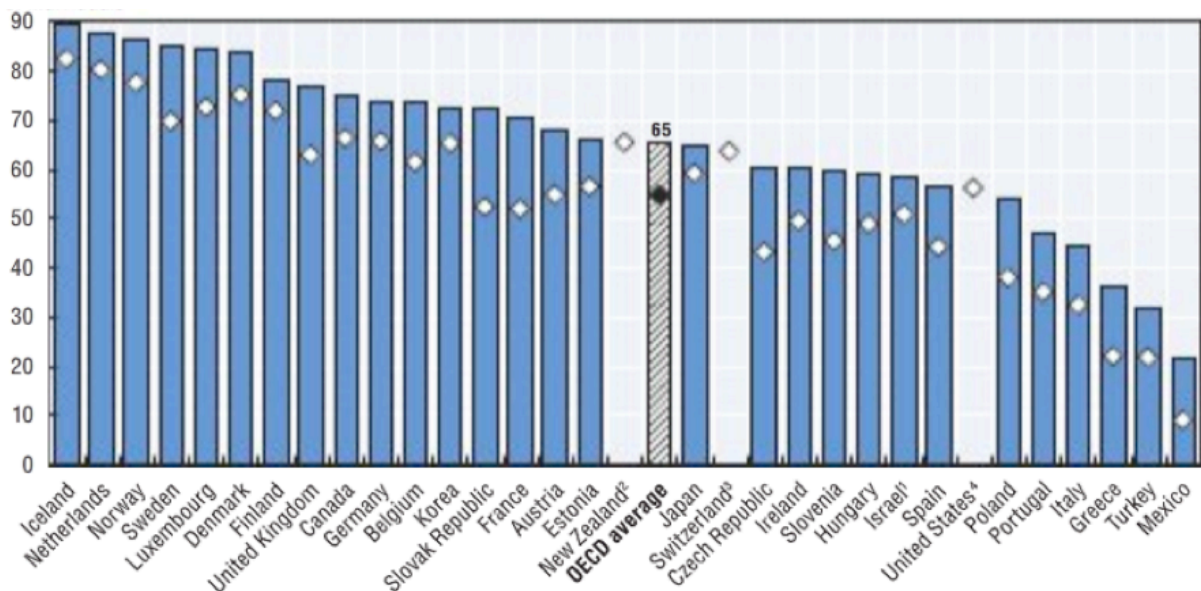
¹⁶ Ta je združil visokošolske učitelje petih fakultet Univerze v Ljubljani v šolskih letih 1997/98 in 1998/99.

pa je bila hitrejša od vseh naštetih komunikacijskih tehnologij, zato se ji uporabniki niti pravo niso uspeli prilagoditi v meri, ki bi zagotavljal varno uporabo. Poglejmo kako obsežna.

2. Uporaba interneta in mobilne telefonije

Po podatkih Eurobarometra (EK 2011) 44 odstotkov Evropejcev uporablja internet vsak dan (EU27).¹⁷ V Sloveniji smo po številu uporabnikov, ki internet uporabljajo vsakodnevno, blizu povprečja s 47 odstotki, kar je sicer skoraj dvakrat več kot v Grčiji, na Portugalskem in v Romuniji (zadnje tri), a še vedno skoraj polovico manj kot na Nizozemskem, Danskem in Švedskem (prve tri) (EK 2011) (glej podatke za države članice OECD v grafu 1). Ob koncu 2010 je bilo v Sloveniji 1.486.360 naročnikov in 635.590 predplačnikov mobilne telefonije (Zupan, 2011), kar znaša približno en mobilni telefon na prebivalca. Penetracija uporabe interneta in mobilne telefonije je torej zelo visoka in sklepamo lahko, da se bo v Sloveniji, po odstotkih glede na razvitejše države sodeč, še povečevala.

Graf 1: Posamezniki, ki so uporabljali internet v letih 2010 in 2007 (◇) (vir: OECD 2012)

Posebno ranljiva skupina, ki daleč največ uporablja internet so mladi in mladoletniki. Delež dnevni internetnih uporabnikov pada s starostjo uporabnikov: dnevno ga uporablja 74 odstotkov starih od 15-24 let, 60 odstotkov starih med 25-39 let, 42 odstotkov starih med 40-54 let in 21 odstotkov starih nad 55 let. To je eno redkih področij, na katerem mladi prekašajo starejše (Bauman, 2007). Kljub temu pa le 25 odstotkov mladih v EU danes meni, da imajo visoko raven internetnih veščin (takšna raven obsega, na primer, uporabo interneta za telefoniranje, ustvarjanje spletnih strani, uporabo P2P programov za izmenjavo datotek, po EK 2012).

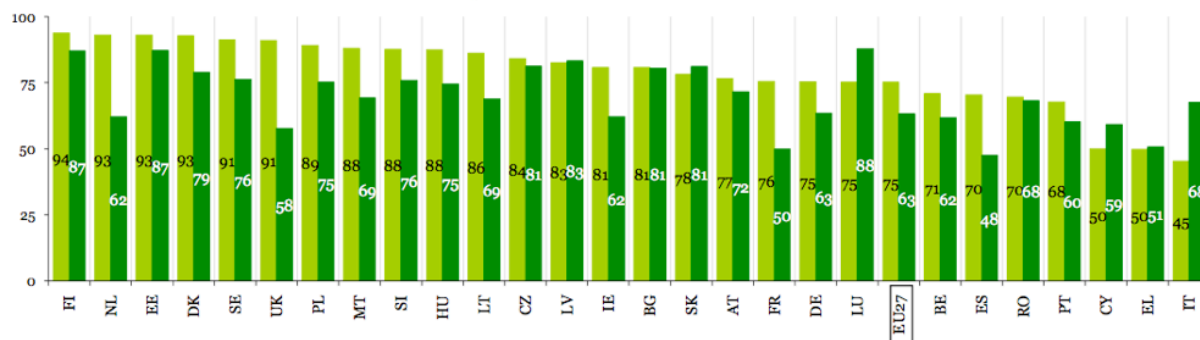
V Sloveniji mladoletniki uporabljajo internet nad evropskim povprečjem (Eurobarometer, EK 2008, glej graf 2): 88 odstotkov starih med 6 in 17 let (75 odstotkov v EU27), 73 odstotkov

¹⁷ Internet za potrebe prispevka razumemo v širšem smislu, obsega na primer sporočanje po e-pošti, spletnih straneh, blogih, klepetalnicah, forumih, spletnih socialnih omrežjih (na primer Facebook, Tweeter, Google+), straneh za izmenjavo multimedijskih vsebin (na primer Picasa, Youtube). Nasilje preko mobilnih telefonov pa je tudi takšno, ki ni povezano z internetom temveč s specifičnimi storitvami mobilne telefonije (na primer pošiljanju kratkih SMS ali multimedijskih MMS sporočil in prekomerno klicarjenje).

starih med 6 in 10 let in kar 70 odstotkov otrok starih med 5 in 9 let (Vehovar *et al.* 2009). Internet v 95 odstotkov uporabljajo doma (90 odstotkov v EU27) in v 54 odstotkov v šoli (57 odstotkov v EU27), trend pa je, da postajajo uporabniki vedno mlajši otroci (EK, 2012). Kar 76 odstotkov mladoletnikov v Sloveniji uporablja svoj mobilni telefon (63 odstotkov v EU27), od tega 26 odstotkov mobilni telefon z dostopom do interneta (11 odstotkov v EU27).

Graf 2: Uporaba interneta (temni stolpec) in mobilnega telefona (svetel stolpec) med mladoletniki v državah članicah EU (vir: Eurobarometer 2008)

Odstotek mladoletnikov

Z vidika spletnega nadlegovanja postajajo vedno bolj pomembne storitve Spleta 2.0 oziroma socialnih medijev (angl. *Web 2.0, social media*). Pri teh namreč uporabniki sami sooblikujejo vsebine in niso le (enosmerni) uporabniki vsebin. Splet 2.0 se uporablja za izmenjavo novic, mnenj, izkušenj med uporabniki ipd., to pa omogoča tudi sporočanje neželenih vsebin.¹⁸

Velik izziv za raziskovanje kibernetkega nadlegovanja in posebej za longitudinalno spremljanje pojavnosti posamičnih oblik nadlegovanja, predstavlja geografska in časovna razpršenost storitev informacijske družbe. Glede časovnega nihanja uporabe ugotavljamo, da je nadlegovanje preko elektronske pošte najbolj stalna oblika kibernetkega nadlegovanja, druge storitve pa s potekom časa izginejo ali pa ob začetku raziskav še niso niti nastale: na primer sistemi takojšnjega sporočanja (*Instant Messaging*, kot so *Windows Messenger*, *Yahoo! Messenger* in *Google Talk*) so postopoma postali nepopularni,¹⁹ zato nasilja preko te tehnologije raziskovalci izpuščajo iz novejših raziskav (prim. Slonje in Smith 2008). Nasprotno pa je uporaba spletnih socialnih omrežji (na primer Facebook, Twitter, LinkedIn, MySpace) in drugih storitev Spleta 2.0 izjemno narasla in raziskovalna mreža COST (*European Cooperation in Science and Technology*) *Action Cyberbullying IS0801*, ki je v obdobju 2008-2012 preučevala kibernetko nadlegovanje, ga v začetku ni preučevala, čeprav je ob zaključku raziskovanja kar 41,7 milijona Evropejcev redno uporabljalo spletna socialna omrežja, za konec leta 2012 pa je bila ocena, da bo takšnih 107,4 milijona.²⁰

¹⁸ Splet 2.0 obsega sodelujoče projekte (npr. Wikipedia), spletne dnevnike (bloge), strani za izmenjavo multimedijskih vsebin (npr. YouTube), spletna socialna omrežja (npr. Facebook), virtualne socialne svetove (npr. Second Life) in virtualne igričarske svetove (npr. World of Warcraft).

¹⁹ Microsoft je januarja 2013 sporočil, da bo nekoč dominantna platforma takojšnjega sporočanja »Windows Live Messenger« v celoti prenehala obstajati 15. marca 2013. Njegovi uporabniki so preusmerjeni na uporabo Skype VoIP telefonije.

²⁰ Po URL: http://ec.europa.eu/information_society/activities/social_networking/index_en.htm, dostop 24.4.2012.

3. Pojem kibernetkega nadlegovanja

Nadlegovanje

V Veliki Britaniji in drugih anglosaksonskih deželah pojem nadlegovanja (angl. *bullying*) ne uporabljajo zgolj za odnose med vrstniki, temveč gre za *bullying* tudi v družini, partnerskih odnosih, na delovnem mestu, v zaporu (Privitera in Campbell 2009),²¹ med otroci, mladostniki in polnoletnimi (Lines, 2008).²² *Bullying*, pojmovan kot »sistematična zloraba moči« (Smith in Sharp 1994: 2), postaja krovna oznaka glede na naslednje tri kriterije (Monks in Coyne 2011): (1) po življenjskem obdobju (od *bullyinga* med predšolskimi otroci do nadlegovanja med starostniki), (2) glede na različna družbena razmerja (med vrstniki, v družini, med zakonci oziroma partnerji, na delu med zaposlenimi in med nadrejenimi in podrejenimi) in (3) v različnih družbenih kontekstih (na primer v predšolskem, šolskem, družinskem, zmenkarskem, zaporskem in zaposlitvenem kontekstu). Glavni razlog za takšno pojmovanje je tradicionalno ločeno obravnavanje (in poimenovanje, na primer, »zloraba starostnikov«, medvrstniško »nasilje«, »mobbing« na delovnem mestu) zelo podobnih fenomenov, kar je vodilo v različno poznavanje posamičnih domen *bullyinga* in ločenost ekspertiz, ki bi morala bolj celovito obravnavati pojavnost, oblike, ter preventijske in intervencijske programe (Monks in Coyne 2011).

V kontinentalni Evropi se pojem najpogosteje uporablja na področju nasilja v šoli in med mladimi. V vseh drugih jezikih (razen angleškega in nekaterih skandinavskih) tudi ni ustreznega enega izraza, ki bi pomenil isto ali podobno kot angleški *bullying*. Na primer v nemškem jeziku uporabljajo »mobbing«, v romanskih jezikih uporabljajo številne pojme (Nocentini *et al.* 2010: 130), ki poudarjajo specifični vidik nadlegovanja (Fonzi *et al.*, 1999).²³ Nocentini *et al.* (2010) med najvišjimi frekvencami uporabe različnih izrazov med italijanskimi, španskimi in nemškimi mladostniki za kibernetko obliko identificirajo nemški »cyber-mobbing«,²⁴ italijanski »bulismo virtuale«²⁵ in španski »acoso«.²⁶ V latinskih jezikih je predpona »cyber« del knjižnega jezika, a med mladimi ni v uporabi (prav tam).

Z dilemo poimenovanja pojava se srečujejo številni raziskovalci, saj je ustreznice angleškemu mogoče najti le opisno, še bolj ključno pa je, da gre v različnih kulturah za druge poudarke in oblike vedenja. Po semantični analizi pojma v več tujih jezikih zato Dekleva (2001: 23) ugotavlja, da obstajajo velike težave pri medkulturnih empiričnih študijah, saj naj bi temeljile na sinonimih izrazih in primerljivih merilnih instrumentih, ki jih žal ni.

²¹ Za nasilje na delovnem mestu se je v kontinentalni Evropi kot *terminus technicus* uveljavil *mobbing*. Cyberbullying na delovnem mestu.

²² V iniciativi StopCyberbullying (2012) nasprotno menijo, da je cyberbullying lahko le med otroci in mladostniki; ko so vpleteni polnoletni gre za *cyber-harassment* ali *cyberstalking*.

²³ Za jezikovnem primerjave glej še Dekleva 2001, Mugnaioni Lešnik *et al.* (2008).

²⁴ V nemškem jeziku se uporabljajo še pojmi: runtermachen (zboosti koga), Belästigung (nadlegovanje), hinterhältig (zahrbtnost), öffentliche Demütigung (javno sramotenje), Rache (maščevanje), seelische Verletzung (psihološko škodovanje), ausgeschlossenwerden (izključevanje). Nocentini *et al.* 2010.

²⁵ V italijanskem jeziku se uporabljajo še pojmi: comportamento aggressivo (agresivno vedenje), violenza psicologica (psihološko nasilje), abuso (zloraba), stalking (zalezovanje), minaccia (grožnja), ricatto (izsiljevanje), violazione di privacy (kršitev zasebnosti), furto di identità (kraja identitete), esclusione (izključevanje), isolamento (izolacija). Nocentini *et al.* 2010.

²⁶ V španskem jeziku se uporabljajo še pojmi: daño psicológico (psihološka škoda), maltrato psicológico (psihološka zloraba), maldad (zlo), incómodo (nevšečnost), hacer daño (škoda), crueldad (krutost), privacy violation (kršitev zasebnosti), traición (izdaja), exclusion (izključevanje), desprecio (nespoštovanje), discriminación (diskriminacija), fastidiar (dražiti koga). Nocentini *et al.* 2010.

V Sloveniji avtorji večinoma govorijo o (med)vrstniškem nasilju, nasilju med vrstniki, ustrahovanju, tiraniziranju, nadlegovanju ali trpinčenju in odklonskem vedenju mladih. Za slovenščino v raziskavi med učenci 2. in 8. razreda OŠ Dekleva (2001: 26-27) kot primerne za opis vsebine risb (med)vrstniškega nasilja navaja devet (2. razred) oziroma 39 (8. razred) izrazov (na primer brezobzirnost, delati se »frajerja«, hinavščina, hudobnost, izkoriščanje, izsiljevanje, nagajanje, opravljanje in tudi neknjižna »zafrkavanje«, »zajebavanje«); otroci ne uporabljajo besede »ustrahovanje« in »trpinčenje«, ki pa jih stroka najpogosteje uporablja za prevod angleškega »bullying«. Za potrebe tega prispevka uporabljamo pojem nadlegovanje (angl. *bullying*), ki ga ločimo od kibernetškega (spletnega in mobilnega) nadlegovanja (angl. *cyberbullying*).

Avtorji navajajo različne definicije nadlegovanja, Ostrman (2002: 138) meni, da to nasilje označuje (vrstniško) ustrahovanje, trpinčenje, nasilje, zafrkavanje, zlorabljanje, grožnje, maltretiranje, šikaniranje in mučenje. *Bullying* naj bi bil instrumentalna oblika nasilja, s katero povzročitelj pridobiva koristi in dominacijo nad žrtvijo (Pušnik 1999). Po Petersonu (2001) je to dalj časa trajajoče agresivno vedenje, s katerimi storilec brez provokacije in namenoma povzroča škodo. Po najširše sprejeti opredelitvi je *bullying* agresivno, namerno dejanje ali vedenje, ki ga izvaja posameznik ali skupina dlje časa zoper žrtev, ki se ne more uspešno braniti (Whitney in Smith 1993, Smith in Sharp 1994, Lines 2008, Rigby 2002). Nekateri avtorji (Rigby 2002) pa kot posebne oblike opredeljujejo *rasistični bullying* (usmerjen zoper žrtev zaradi njene rasne pripadnosti), *spolni bullying* (ima seksistično motivacijo) in tudi *kibernetški bullying*, ki ga povzročitelj izvaja preko spleta, mobilne tehnologije ali druge informacijske tehnologije.

Kibernetško nadlegovanje

Kibernetško nadlegovanje (angl. *cyberbullying*)²⁷ je prikrito psihološko nasilje izvajano preko elektronskih medijev (Shariff in Gouin, 2005) oziroma ponavljajoče in sovražno vedenje posameznika ali skupine, ki vključuje uporabo IKT, s ciljem škodovati drugemu (Belsey 2005).

Glede poimenovanje je pomembno, da se je pojem *cyberbullying* tudi v anglo-ameriških raziskavah spreminjal. Najprej se je nanašal na odraslo populacijo, ki je sprva imela dostop do računalnikov in druge nove komunikacijske tehnologije, šele kasneje, konec 90. let, ko so starši opremili z računalniki in mobilnimi telefoni tudi otroke in so te naprave postale »modni dodatek« (Campbell 2005), pa je postala tema bolj povezana z otroci in mladimi (Rivers *et al.* 2011).

Danes je v evropskem raziskovalnem programu COST (*European Cooperation in Science and Technology*) Akcije IS0801 »*Cyberbullying: coping with negative and enhancing positive uses of new technologies, in relationships in educational settings*« kibernetško nadlegovanje definirano kot:

- (1) agresivno in namerno dejanje,
- (2) ki ga izvršuje skupina ali posameznik,
- (3) s pomočjo elektronskih oblik komuniciranja, primarno Interneta in z mobilnimi telefoni,
- (4) dalj časa ali ponavljajoče,
- (5) zoper žrtev, ki se ne more zlahka braniti.

²⁷ Termin je skoval kanadski aktivistični pedagog Bill Belsey, ustanovitelj mreže www.cyberbullying.ca.

V raziskavi Nocetini *et al.* (2010) navajajo v štiripartitno tipologijo kibernetega nadlegovanja: pisno-ustno, vizualno, lažno predstavljanje in izključevanje.

»Cyberbullying« avtorji slovenijo različno; uporablja se »spletno in mobilno nadlegovanje« (Zoranovič, 2011), »nadlegovanje preko interneta« (Informacijski pooblaščenec, 2009), »spletno ustrahovanje« (Lobe in Muha, 2010), »žaljivo in neprijetno obnašanje na internetu« (Lobe in Muha, 2010). Poleg samega poimenovanja so tudi klasifikacije zelo različne; na primer pri SAFE-SI (2012) ločijo od spletnega ustrahovanja, mobilno ustrahovanje in »seksing« (pošiljanje ali izmenjavanje napol golih ali golih fotografij z vrstniki prek spleta ali mobilnega telefona).

Razlike med tradicionalnim in kibernetiskim nadlegovanjem

V čem se ta oblika nadlegovanja razlikuje od »običajnega« nadlegovanja? Tradicionalnim kriterijem nadlegovanja – naklepu, ponavljanju in nesorazmerju moči – avtorji dodajajo kriterij anonimnosti in publicitete (Noncentini *et al.*, 2010). *Anonimnost* se pojavi takrat, ko žrtev ne pozna storilca, kar je pri tradicionalnem nadlegovanju redko (na primer zgolj pri posredni obliki nadlegovanja kot je širjenje govoric), kar poveča občutja frustracije in nemoči žrtve (Slonje in Smith 2008). Ker internet omogoča selektivno anonimnost – selektivnost, ki jo nadzoruje napadalec, ima kibernetiski nadlegovalec večjo moč: svoje aktivnosti razkrije svojim »pomembnim drugim«, hkrati pa identiteto zakrije žrtvi in zmanjša svoj strah pred povračilom (König *et al.* 2010).

Publiciteta dejanj, kot nasprotje zasebni izmenjavi sporočil, označuje situacije, ko je vpletena v nadlegovanje širša publika, na primer z množičnim pošiljanjem SMS/MMS sporočil, objavljanjem gradiva na javnih forumih, objavljanjem po spletnih socialnih omrežjih ali v sistemih za izmenjavo slik in filmov (na primer na Youtube). Gradivo (na primer grožnje in posmehovanje) tako doseže veliko število uporabnikov, ki sega preko jezikovnih in nacionalnih meja. Publiciteta je pomemben element kibernetiskega nadlegovanja, ki ga potrjujejo številne empirične raziskave o tem, kakšno stopnjo resnosti ljudje pripisujejo posamičnim oblikam kibernetiskega nadlegovanja: oblike, ki vključujejo veliko število opazovalcev (angl. *bystanders*) namreč ocenjujejo kot eno izmed najhujših oblik nadlegovanja (Slonje in Smith 2008).

Kriterij *nesorazmerje moči*, tj. ko se žrtev ne more zlahka (u)braniti, se v kibernetiskem prostoru ne razume kot fizična moč (Wunmi Grigg 2010), temveč kot tehnološka »medijska ekspertiza« (Vandebosch in Van Cleemput 2008) oziroma »medijska vednost« (Smith *et al.* 2008). Kibernetiski nadlegovalci, ki so se maščevali tradicionalnim nadlegovalcem, so namreč pogosteje bolj večji tehnologije (König *et al.* 2010). Po tem pogledu nesorazmerje moči obstaja takrat, ko imata storilec in žrtev zelo raznoliko *znanje* o rabi komunikacijskih tehnologij in storitev – storilec svojo (pre)moč črpa iz večjih tehnoloških veščin.

A ta kriterij nadlegovanja ne potrjujejo kot nujen vse raziskave. Storilec in žrtev imata lahko zelo podobno »medijsko vednost«. Potrjena je le teza, da so storilci kibernetiske različice pogosto tisti, ki so žrtve tradicionalnega nadlegovanja in kibernetisko nadlegovanje uporabljajo kot obliko maščevanja zoper nadlegovalca (Patchin in Hinduja 2006). Poleg plejade motivacij za kibernetisko nadlegovanje, ki so načeloma zelo podobne motivacijam za siceršnje nadlegovanje (Sanders 2009 v König *et al.* 2010), je maščevalnost žrtve ena izmed bolj poudarjenih motivacij storilcev: to priznava 22,5 odstotkov (Patchin in Hinduja 2006)

oziroma 41,4 odstotkov kibernetских nadlegovalcev (König *et al.* 2010), ki je za žrtev izbralo osebo, ki jih je pred tem nadlegovala *off-line*.

Naslednji kriterij kibernetского nadlegovanja, *ponavljanje* ali *dalj časa trajajoče* trpinčenje, prav tako ni nujni kriterij te vrste nadlegovanja oziroma je ponavljanje potrebno razumeti drugače. Pri metodi »veselega klofutanja« (angl. *happy slapping*) – ta obsega dve povezani dejanji, nasilno vedenja storilca do žrtve, ki ga opazovalci posnamejo s telefonom (prvo dejanje), posnetek pa žrtvi v posmeh objavijo (drugo dejanje) na spletnih straneh za izmenjavo multimedijskih vsebin (na primer na Youtube) – je bilo šikaniranje ali fizično nasilje in objava spornega materiala enkratno dejanje. Tu ni ponavljanja v tradicionalnem smislu, zato je ponavljanje potrebno razumeti v smislu ponavljajočih dejanj publike – ta si večkrat in vedno znova predvaja posnetek ali ga posreduje drugim naslovnikom, kar povzroča dalj časa trajajoče ogrožanje žrtve. Ponavljajoča dejanja zato pri kibernetски različici nadlegovanja lahko izvaja bodisi storilec bodisi publika (ne le storilec) (Vandebosch in Van Cleemput 2008, Wunmi Grigg 2010). Kriterij ponavljanja je vprašljiv še z vidika starostnih skupin, saj raziskovalci ugotavljajo, da mlajšim uporabnikom element ponavljanja ni pomemben za njihovo subjektivno doživljanje; tudi enkratno dejanje občutijo kot nadlegovanje (Monks in Smith 2006).

Dileme v razmerju med klasičnim in kibernetским nadlegovanjem so povezane tudi z vprašanjem, katero je *hujše*. Ali nevarnost (škodnost) kibernetского nadlegovanja dosega stopnje nevarnosti klasičnega nadlegovanja? Po eni strani je kibernetска oblika blažja: v digitalnem okolju obstaja možnost brisanja žaljivih, ustrahovalnih sporočil, možnost izklopiti napravo. Prednost za žrtve kibernetских oblik trpinčenja je tudi, da lahko dokaze shranijo in posredujejo drugim in organom pregona, dejanje je lažje dokazljivo. Po drugi strani pa je kibernetско nadlegovanje lahko hujše od tradicionalnega. Kraj izvajanja nadlegovanja je pri zadnjem določljiv (na primer šolsko igrišče), žrtev lahko zapusti kraj viktimizacije in se umakne. Pri kibernetским nadlegovanju pa žrtev nima možnosti umika, ustrahovanje se iz šolskega dvorišča prenese v domače okolje. Kibernetско nadlegovanje ni omejeno na določen čas in prostor, temveč na uporabo storitve informacijske družbe. Žrtev kibernetского nadlegovanja ne pozna storilca, ne vira, ki sproža nadlegovanje, od kod prihaja in kako daleč po internetu se bo na primer kompromitirajoče gradivo razširilo.

Za kibernetско nadlegovanje je še značilna določena stopnja *anonimnosti* ali vsaj percepcije anonimnosti, ki jo ima storilec. Nadlegovanje namreč ni nikoli neposredno, kar zmanjša inhibicije storilca (Hinduja & Patchin 2008). Tovrstna percepcija lahko storilca tudi zapelje in ga zaradi pomanjkljivih odzivov (na primer mimike obraza, drže telese, Bauman 2007) in siceršnje omejenosti komunikacije na pisano besedo nadalje vzpodbuja (ali vsaj ne ovira) pri neželenih aktivnostih. Namen storilca trpinčiti žrtev je zato lahko prej vprašljiv, zavest o škodljivih posledicah dejanj je lahko občutno zmanjšana in zmanjšana je možnost empatičnega ravnanja storilca, ker posledic svojega dejanja ne zaznava neposredno (Willard 2006). Anonimnost tudi zmanjšuje možnosti za intervencijo opazovalcev, ki imajo nasploh pomembno vlogo pri vrstniških oblikah nasilja (Slonje in Smith 2008).

Sklepno torej velja, da se tradicionalno in kibernetско nadlegovanje razlikujeta v tem, da kibernetско (1) ni omejeno na določen čas in prostor, (2) obseg publike lahko doseže več milijonov ljudi, (3) z neverjetno hitrostjo v nekaj dneh ali urah (na primer viralni posnetki na Youtube), (4) da je »nevidnost« oziroma anonimnost storilca (ali vsaj percepcija storilca o tem) večja, (5) da je lahko dejanje zgolj nasledek nepremišljenosti, saj neverbalnih vsebin osiromašena komunikacija med storilcem in žrtvijo deluje dezinhibitorno na storilca, ki »drsi«

v izvršitev dejanja, ki ga sicer ob neposrednem stiku z žrtvijo ne bi nikoli izvršil.

4. Pojavnost kibernetkega nadlegovanja po svetu

Vsak 4. izmed 10. otrok v EU poroča o tem, da se je že soočal z tveganimi rabami interneta, kot je kibernetko nadlegovanje, izpostavljenost vsebinam za promocijo anoreksije ali samopoškodovanja in z zlorabo osebnih podatkov (EK, 2012). Prevalenca v večini držav, kjer so izvedli raziskave o kibernetnem vrstniškem nasilju tudi kaže, da gre za pomemben problem (Bauman, 2007).

V avstralski študiji Campbell (2005) ugotavlja, da preko 25 odstotkov učencev 8. razreda v Brisbanu pozna nekoga, ki je bil ustrašovan s pomočjo IKT, 11 odstotkov jih je priznalo, da so bili sami storilci, 14 odstotkov pa da so bili tarče nadlegovanja. Po drugi avstralski študiji izvedeni v Melbournu in Sydneyju pa je 10 odstotkov anketiranih poročalo o prejemanju grozljivih sporočil na mobilne telefone. Rezultati študije v ZDA (Kowalski *et al.* 2005) so pokazali (anketirani so bili šolarji od 6. in 8. razreda), da je 35 odstotkov deklet in 11 odstotkov fantov doživelo vsaj en incident nadlegovanja s pomočjo IKT. Za Kanado je bilo za učence od 7. do 9. razreda ugotovljeno (Li 2006), da stopnja nadlegovanja s pomočjo novih komunikacijskih tehnologij znaša polovico stopnje tradicionalnega nadlegovanja – 17 odstotkov. Noret in Rivers (2006) sta v Angliji izvedla raziskavo 11.227 učencev starih med 11 in 15 let, ki sta jih spraševala, ali so prejeli kakšno gnusno ali grozljivo tekstovno sporočilo ali e-pošto (7 odstotkov jih je odgovorilo, da »vsake toliko časa«), v drugi študiji za VB (Smith *et al.* 2006) pa so ugotovili, da je bilo 22 odstotkov udeležencev nadlegovanih s pomočjo IKT. Povprečja v državah EU (*EU Kids Online*, Livingstone *et al.* 2011) kažejo, da je bil že vsak peti otrok (19 odstotkov) v zadnjem letu ustrašovan (skupaj *online* in *offline*) in da je ustraševanje s pomočjo informacijsko-komunikacijskih tehnologij bolj pogosto v državah, kjer je ustraševanje nasploh bolj pogosto in zato praviloma ni odvisno od penetracije interneta v državi.

Poleg merjenja pojavnosti (navidezno homogene) skupine »spletnega in mobilnega nadlegovanja« se raziskave osredotočajo tudi na posamične oblike kibernetkega nadlegovanja. Na primer viktimizacije v elektronskem zmenkarskem nasilju se gibljejo od 6 do 10 odstotkov (Hinudja in Patchin, 2010, N= 4.400, anketiranci stari od 11 do 18 let): 10 odstotkov anketiranih poroča, da jim je romantični partner preprečil uporabo računalnika ali mobilnega telefona, 6 odstotkom pa je partner na internetu javno objavil gradivo, da bi jih osmešil, jim grozil ali jih spravil v neprijeten položaj. Samoprijavitveni del te študije še razkriva, da od 3 do 7 odstotkov uporabnikov priznava, da so storili takšna dejanja (na primer 7 odstotkov anketiranih priznava, da so preprečili svojemu fantu ali dekletu uporabo računalnika ali mobilnega telefona), 6 odstotkov fantov in 4 odstotke deklet pa priznava, da so javno objavili na internetu gradivo, da bi se posmehovali, grozili ali spravili partnerja v zadrego.

5. Pojavnost in nekatere značilnosti kibernetkega nadlegovanja v Sloveniji

V Sloveniji je bilo za tradicionalno nadlegovanje med vrstniki ugotovljeno, da je 20 odstotkov osnovnošolcev trpinčenih »kdaj pa kdaj« (Dekleva, 1996) oziroma da je takšnih 21,5 odstotkov osnovnošolcev in 8,0 odstotkov srednješolcev (Pušnik 1999). Delež tistih, ki so sodelovali pri trpinčenju je 11,3 odstotkov (Dekleva 1996) oziroma 12,5 odstotkov osnovnošolcev in 5,9 odstotkov srednješolcev (Pušnik 1999).

Kibernetsko nadlegovanje v Sloveniji je bilo del treh (oziroma v širšem smislu petih) raziskav: evropske raziskave *EU Kids Online* (anketirani 9-16 let stari otroci), raziskave *Mladi na netu* (anketirani 8-19 let stari otroci in mladi) in raziskave *Kibernetsko in mobilno nadlegovanje v Sloveniji* (anketirani pretežno študenti, Završnik in Sedej 2012).

1.

Raziskava *EU Kids Online* (Livingstone *et al.* 2011) je analizirala različna tveganja otrok na internetu, med drugim tudi »žaljivo in neprijetno obnašanje na internetu«. V sfero kibernetskega nadlegovanja bi lahko pogojno umestili tudi dve dodatni tveganji, ki sta bila predmet raziskave, tj. »seksting« (pošiljanje in prejemanje sporočil s spolno vsebino), če je bilo nenaročeno in je izzvalo neprijetna čustva, in zlorabo osebnih podatkov.

Glede žaljivega in neprijetnega obnašanja na internetu je bilo ugotovljeno, da je v Sloveniji ustrahovanje v živo še vedno trikrat pogostejše kot preko spleta (15 odstotkov nasproti 4 odstotkom), delež ustrahovanja preko mobilnega telefona pa znaša 3 odstotke. Delež spletnega ustrahovanja je v primerjavi z evropskim povprečjem v Sloveniji malo nižji (4 odstotkov proti 6 odstotkom). Vpliv starosti otrok in drugi demografski dejavniki na ustrahovanje niso imeli statistično pomembnega vpliva.

Kot najbolj pogost način spletnega ustrahovanja je bilo prepoznano pošiljanje neprijetnih in žaljivih sporočil, najbolj so ga bili deležni najstarejši otroci. Starši za dejanja spletnega ustrahovanja praviloma ne vedo (26 odstotkov staršev ustrahovanih otrok) oziroma mislijo, da se to njihovim otrokom ne dogaja (46 odstotkov staršev sicer ustrahovanih otrok), kar slovenske starše uvršča nad evropsko povprečje seznanjenosti staršev s to obliko tveganja (slovenski starši so na primer veliko bolj zaskrbljeni zaradi izpostavljenosti njihovih otrok spletni pornografiji kot pa zaradi nadlegovanja).

Glede »sekstinga« pa je raziskava ugotovila, da je takšno sporočilo prejelo 16 odstotkov otrok (več starejših in več dečkov), najpogosteje v obliki objave na internetu, ki jo lahko vidijo vsi (10 odstotkov), le 6 odstotkov otrok pa je direktno prejelo sporočilo s spolno vsebino. Le 1 odstotek otrok je bil po internetu naprošen za pogovor o spolnem početju in prav toliko za pošiljanje fotografij njihovih splovil.²⁸

Z zlorabo osebnih podatkov, le pogojno povezano z nadlegovanjem, se je po raziskavi *EU Kids Online* srečalo 9 odstotkov otrok (v zadnjem letu), kar obsega zlorabo bodisi uporabe žrtvinega gesla za dostop do njenih podatkov ali pretvarjanja in delovanja v imenu žrtve (7 odstotkov otrok) bodisi škodljivo rabo osebnih podatkov žrtve (2 odstotka) bodisi finančno izgubo zaradi internetne prevare (2 odstotka).

2.

V raziskavi *Mladi na netu* (Lobe in Muha, 2011), katere namen je bilo prepoznanje spletnih tveganj in priložnosti otrok in mladih, starih od 8 do 19 let, so ločili tveganja z negativnimi posledicami ali izkušnjami na eni strani in tveganja z negativnimi in pozitivnimi posledicami ali izkušnjami na drugi strani. V prvo skupino, ki je predstavljena v nadaljevanju, so sodili (a)

²⁸ Vprašanje je, koliko naj (vsakršno) prejemanje sporočil s spolno vsebino štejemo za nadlegovanje. Raziskava namreč ne navaja ali so otroci ob tem počutili neprijetno, na to lahko z veliko verjetnostjo sklepamo samo pri zaprosanju za pogovor o spolnem početju in za pošiljanje zaprosenih slik, manj pa pri ogledu objav na internetu.

neželeni spolni komentarji, (b) neprijetni in boleči komentarji in (c) sovražno nastrojene in strašljive strani.

(a) Polovica (49 odstotkov) mladih, starih od 11 do 19 let, je že prejela nezaželene spolne komentarje, od tega največ prek spletnih socialnih omrežij (GlasujZame, Netlog, Facebook ipd.) in sistemov takojšnjega sporočanja (Skype, MSN itn.), deklice in starejši otroci v večji meri. Nanje so anketirani reagirali v največji meri z blokiranjem sporočil nadlegovalca (39 odstotkov) in brisanjem sporočila (25 odstotkov), ob tem da so deklice v večji meri o tem povedale drugim (na primer prijateljem ali staršem, nikoli učiteljem).

(b) Skoraj polovica (47 odstotkov) otrok in mladostnikov še ni prejela neprijetnih ali bolečih komentarjev, a tistih, ki so jih prejeli prek sistemov takojšnjega sporočanja je desetina (9 odstotkov), prek spletnih socialnih omrežij 7 odstotkov, preko kratkih SMS sporočil 7 odstotkov, prek elektronske pošte dva odstotka in v klepetalnici en odstotek. Na takšno sporočilo so odgovarjali največ, v četrtini primerov, z enako neprijetnim ali bolečim komentarjem, petina je poskušala blokirati sporočila pošiljatelja, 18 odstotkov pa jih je takoj izbrisalo sporočilo.

(c) Sovražno nastrojeno spletno stran še nikoli ni namerno obiskalo dobre tri četrtine (80 odstotkov) otrok in mladih, strašljivo spletno stran pa tri četrtine (78 odstotkov) otrok in mladih.

3.

Po raziskavi Inštituta za kriminologijo pri PF v Ljubljani (Završnik, Sedej 2012), ki se je nanašala na polnoletne (večinoma) študente (N=441), je bila analizirana pojavnost kibernetkega nadlegovanja, demografske značilnosti žrtev, njihova uporaba informacijske tehnologije (koliko, kako uporabljajo internet ipd.), kako bi se in kako so se na primere kibernetkega nadlegovanja (že) odzvali, ali in kje bi iskali pomoč, ter kako, če sploh, bi kaznovali storilce takšnega nadlegovanja. Proučeno je bilo še splošno zavedanje ter percepcija te oblike nasilnosti pri nas.

O pojavnosti kibernetkega nadlegovanja je bilo ugotovljeno, da gre za pomembne viktimizacije, največ izpraševancev je bilo žrtev internetnega nadlegovanja (64,9 odstotkov), nato nadlegovanja po mobilnem telefonu (44 odstotkov) in najmanj nadlegovanja v spletnem socialnem omrežju (21,8 odstotkov). Demografske značilnosti žrtev treh oblik nadlegovanja so bile preverjene glede na spol (ni bilo ugotovljenih statistično pomembnih razlik), izobrazbo (ni bilo statistično pomembnejših razlik) in starost (glej tabelo 1). Glede starosti je bilo ugotovljeno, da so po internetu najbolj nadlegovani stari med 24 in 35 let (71 odstotkov celo večkrat), enako po mobilnem telefonu (33,3 odstotkov večkrat).

Tabela 1: Pearsonovi testi hi-kvadrat povezave med žrtvami kibernetkega nadlegovanja in demografskimi značilnostmi anketirancev²⁹

Ali ste že bili žrtev?		Starost	Izobrazba	Poklic, študij, letnik	Spol
1. Nadlegovanja po internetu (e-pošta, spam)	hi-kvadrat	23,242	30,294	20,763	1,991
	s.p.	6	18	12	3
	Sig.	0,001	0,035	0,054	0,574

²⁹ Test χ^2 je bil izveden s stopnjo značilnosti $\alpha = 0,05$.

2. Nadlegovanja v spletnem socialnem omrežju (Facebook, Mysapce, Netlog ipd.)	hi-kvadrat	12,838	20,403	17,383	3,146
	s.p.	6	18	12	3
	Sig.	0,046	0,311	0,136	0,370
3. Nadlegovanja po mobilnem telefonu (klici, SMS-i)	hi-kvadrat	16,277	19,060	20,927	6,233
	s.p.	6	18	12	3
	Sig.	0,012	0,388	0,051	0,101

Zaznavanje resnosti kibernetkega nadlegovanja je bilo preverjeno glede na spol in starost (v obeh primerih ugotovljene statistično značilne razlike). Na splošno je bilo kibernetko nadlegovanje dojeta kot problematično, doseglo je visoke povprečne ocene, na 7. mestu od 11 tveganj. Ugotovljena je bila statistično značilna razlika med spolom in nadlegovanjem po internetu/mobilnem telefonu, med spolom in zlorabo zasebnosti, ko se proti naši volji na internetu o nas pojavijo določeni podatki ali fotografije, ter spolom in spletnim piratstvom in kršenjem avtorskih pravic; vse našteje nevarnosti se moškimi zdijo manj problematične kot ženskam. Najbolj resno (skoraj) vseh nevarnosti dojema najstarejša skupina (več kot 35 let).

Ob vprašanju o potrebnosti reagiranja na kibernetko nadlegovanje s kazenskim pravom, je anketiranim (ženskam sicer bolj kot moškimi, starejšim bolj kot mlajšim) največji problem predstavljalo objavljanje fotografij brez posameznikove vednosti ali privolitve v spletnem socialnem omrežju in objavljanje spremenjenih ali predelanih fotografij posameznika (3/4 anketiranih bi ta dejanja inkriminiralo) (glej tabelo 2). Pri vseh oblikah kibernetkega nadlegovanja pa je manj študentov pravne fakultete kot drugih študentov menilo, da je potrebno kazenskopravno reagiranje.

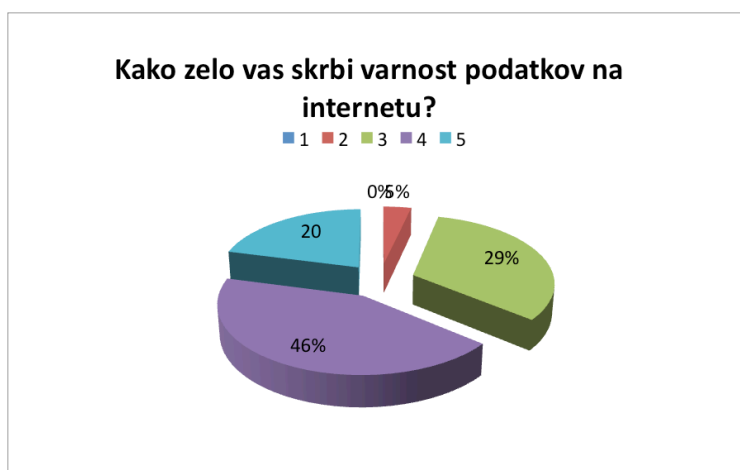
Tabela 2: Pearsonovi hi-kvadrat testi ocenjevanja nadlegovanja kot vrednega kazenskopravnega reagiranja

Ali menite, da gre v naslednjih primerih za nadlegovanje vredno kazenskopravnega reagiranja?		Starost	Izobrazba	Poklic	Spol
1. Objavljanje vaših fotografij (fotografij na katerih ste vi) brez vaše vednosti ali privolitve v spletnem socialnem omrežju	Hi-kvadrat	13,449	3,128	6,254	10,524
	s.p.	4	4	4	2
	Sig.	0,009	0,537	0,181	0,005
2. Označevanje vašega obraza z vašim imenom na fotografijah drugih uporabnikov spletnega socialnega omrežja	Hi-kvadrat	57,811	24,576	33,930	5,296
	s.p.	4	4	4	2
	Sig.	0,000	0,000	00,000	0,071
3. Objavljanje spremenjenih/predelanih vaših fotografij (fotografij na katerih ste vi)	Hi-kvadrat	8,885	1,507	5,738	18,689
	s.p.	4	4	4	2
	Sig.	0,064	0,825	0,220	0,000
4. Prekomerno pošiljanje SMS/MMS sporočil	Hi-kvadrat	15,817	5,428	9,552	,642
	s.p.	4	4	4	2
	Sig.	0,003	0,246	0,049	0,726
5. Prekomerno pošiljanje e-pošte	Hi-kvadrat	20,761	19,010	16,771	4,619
	s.p.	4	4	4	2

	Sig.	0,000	0,001	0,002	0,099
6. Vzpostavljanje stikov v spletnih socialnih omrežjih (Facebook, Netlog, ipd.) s strani neznancev	Hi-kvadrat	29,967	7,612	27,604	3,795
	s.p.	4	4	4	2
	Sig.	0,000	0,107	0,000	0,150
7. Vzpostavljanje stikov v spletnih socialnih omrežjih (Facebook, Netlog, ipd.) s strani neznancev, ki ne uporabljajo svojega pravega imena	Hi-kvadrat	9,800	4,278	13,083	13,830
	s.p.	4	4	4	2
	Sig.	0,044	0,370	0,011	0,001

Nazadnje je zgovorna velika skrb anketirancev glede varstva osebnih podatkov na internetu. Anketirance zelo skrbi varnost podatkov glede na razmeroma redke zlorabe osebnih podatkov na internetu (prim. graf 4 in 5).

Graf 4: Zaskrbljenost za varnost podatkov na internetu (N=441)
(Z ocenami od 1 (sploh me ne skrbi) do 5 (zelo me skrbi) ocenite, kako zelo vas skrbi varnost podatkov na internetu?)

Graf 5: Viktimiziranost s krajo osebnih podatkov na internetu (N=441)
(Ali ste že bili žrtev kraje osebnih podatkov na internetu ali njenega poskusa)

Druge raziskave za Slovenijo so fenomen obravnavale obrobno: z vidika škode je bilo ugotovljeno (Muršič in Brvar, 2010: 23), da največ neprijetnih čustev v šoli doživljajo učenci, ki trdijo, da so doživeli nadlegovanje po telefonu ali internetu in snemanje nasilja s telefonom; z vidika strahu je bilo ugotovljeno, da se uporabniki bojijo kibernetškega nadlegovanja, a manj kot premoženjske ogroženosti (Bernik in Meško 2011); za zmenkarsko kibernetško nadlegovanje pa da je 13 odstotkov študentske populacije (77,8 odstotkov deklet) zmenkarilo z osebo, ki ji je nadzorovala klice in SMS sporočila ali brez dovoljenja brala elektronsko pošto (Urad za enake možnosti 2010).

6. Sklep

Dileme z uporabo kibernetškega nadlegovanja (angl. *cyberbullying*) so zaradi novosti, hitro spreminjajoče se tehnologije in težko neopisno prevedljivega osrednjega označevalca številne. Opredelitev te nove oblike nasilnosti in določitev nujnih kriterijev pa je pomembna, ker lahko nejasen koncept zamegli resnost škod, ki nastajajo s temi oblikami vedenja. Prepreči lahko slabo in neprimerno odzivanje organov pregona storilcev in odkrivanja kaznivih dejanj na nove viktimizacije, kar je pokazala nizka stopnja zaupanja žrtev v te organe (Završnik in Sedej 2012). Z drugimi besedami, vloga definicije je pomembna, ker pravo (na primer civilno, kazensko in šolska zakonodaja) na problematičen dogodek navezuje določene posledice, na tako (in ne drugače) opredeljen pojav pa se navezujejo tudi druge družbene politike (na primer soočanja z nasiljem v šoli) (Gillespie 2006).

Temeljni elementi kibernetškega nadlegovanja potrjeni v več študijah (na primer Whitney in Smith 1993, Smith in Sharp 1994, Lines 2008, Rigby 2002) torej so: agresivno in namerno dejanje, ki ga izvršuje skupina ali posameznik, s pomočjo elektronskih oblik komuniciranja, primarno Interneta in z mobilnimi telefoni, dalj časa ali ponavljajoče zoper žrtev, ki se ne more zlahka braniti. Novi značilnosti, ki ga bistveno razlikujeta od tradicionalnega nadlegovanja, sta anonimnost in publiciteta (Nocentini *et al.* 2010).

O pojavnosti in značilnostih kibernetškega nadlegovanja velja na koncu skleniti, da rezultati raziskav niso povsem primerljivi; na primer zaradi različnih definicij *cyberbullyinga*, različne starosti anketirancev, različne velikosti vzorcev, različnih obdobj merjenja, različnih obdobj anketiranja, neprimerljivega stanja razvoja IT in s tem tudi modnosti posamičnih storitev informacijske družbe. Ne glede na te pomanjkljivosti pa rezultati po svetu in za Slovenijo kažejo, da je to nov problem, ki obstaja povsod po razvitem svetu in da stopnje *cyberbullyinga* niso zanemarljive (ponekod celo presegajo stopnje tradicionalnega nadlegovanja).

Takšna ugotovitev bi morala voditi v sistematično merjenje pojava in v razvijanje treh elementov soočanja s to novo obliko nasilnosti: (1) zmanjševanje tveganj za nastanek primera (na primer z izboljševanjem šolske klime, ozaveščanjem otrok o varni rabi interneta), (2) boj zoper konkretne primere kibernetškega nadlegovanja (na primer s tehničnimi ukrepi blokiranja pošiljatelja) in (3) odboj negativnih učinkov in izboljšanje počutja žrtev. Celovita strategija soočanja s kibernetškim nadlegovanjem bi tako morala obsegati raven izobraževanja, emocionalnega opismenjevanja, tehnično raven in krepitev tehničnih veščin uporabnikov, staršev in učiteljev ter pravno reakcijo na kibernetško nadlegovanje. Zgledi

celovitega soočanja v tujini že obstajajo, najsvetlejši na Finskem (na primer projekt KiVa)³⁰ in v Avstraliji (pregledno v Dooley *et al.* 2009).

Literatura

1. Bauman, S. (2007). Cyberbullying: a Virtual Menace. Paper to be presented at the National Coalition Against Bullying National Conference Melbourne, Australia, november 2–4. Po URL: <http://www.ncab.org.au/Assets/Files/Bauman,%20S.%20Cyberbullying.pdf>, dostop 12.1.2013.
2. Belsey, B. (2005). Cyberbullying: An emerging threat to the “always on” generation. Po URL: http://www.cyberbullying.ca/pdf/Cyberbullying_Article_by_Bill_Belsey.pdf, dostop 14.1.2013.
3. Bernik, I.; Meško, G. (2011). Internetna študija poznavanja kibernetских groženj in strahu pred kibernetско kriminaliteto. **Revija za kriminalistiko in kriminologijo**, let. 62, št. 3, str. 242–252.
4. Campbell, M.A. (2005). Cyber bullying: an old problem in a new guise? **Australian Journal of Guidance and Counselling**, let. 15, št. 1, str. 68–76.
5. COST (European Cooperation in Science and Technology) Action IS0801 »Cyberbullying: Coping with Negative and Enhancing Positive Uses of New Technologies, in Relationships in Educational Settings«. Po URL: <https://sites.google.com/site/costis0801/>, dostop 8. 11. 2012.
6. Dekleva B. (1996). Nasilje med vrstniki v zvezi s šolo – obseg pojava. **Revija za kriminalistiko in kriminologijo**, let. 47, št. 4, s. 355–365.
7. Dekleva, B. (2001). Semantika (med)vrstniškega nasilja. **Revija za kriminalistiko in kriminologijo**, let. 52, št. 1, str. 21–31.
8. Donchi, L.; Moore, S. (2004). It’s a boy thing: The role of the Internet in young people’s psychological wellbeing. **Behaviour Change**, let. 21, s. 76–89.
9. Dooley, J.J.; Cross, D.; Hearn, L.; Treyvaud, R. (2009). **Review of existing Australian and international cyber-safety research**. Child Health Promotion Research Centre, Edith Cowan University, Perth.
10. Evropska komisija (2008). **Eurobarometer 2008. Towards a safer use of the Internet for children in the EU – a parents’ perspective. Analytical report**. Po URL: http://ec.europa.eu/information_society/activities/sip/docs/eurobarometer/analyticalreport_2008.pdf, dostop 7.5.2012.
11. Evropska komisija (2011). **Special Eurobarometer 359. Attitudes on Data Protection and Electronic Identity in the European Union. A Report**. Po URL: http://ec.europa.eu/public_opinion/archives/ebs/ebs_359_en.pdf, dostop 3.5.2012.
12. Evropska komisija (2012). **Digital Agenda: New strategy for safer internet and better internet content for children and teenagers**. Reference: IP/12/445. Po URL: <http://europa.eu/rapid/pressReleasesAction.do?reference=IP/12/445&format=HTML&aged=0&language=EN&guiLanguage=en>, dostop 2.5.2012.
13. Fonzi, A.; Genta, M. L.; Menesini, E.; Bacchini, D.; Bonino, S.; Constabile, A. (1999). Italy. V: P.K. Smith, Y. Morita, J. Junger-Tas, D. Olweus, R.

³⁰ Glej URL <http://www.kivaprogram.net/>, dostop 14.1.2013.

Catalano in P. Slee (eds.), **The nature of school bullying: A cross-national perspective**. London: Routledge, str. 140–156.

14. Gillespie, A.A. (2006). Cyber-bullying and harassment of teenagers: The legal response. **Journal of Social Welfare & Family Law**, let. 28, št. 2, s. 123–136.

15. Hinduja, S., & Patchin, J. W. (2010). **Electronic dating violence among teenagers**. Po URL: <http://cyberbullying.us/blog/electronic-dating-violence-and-teens-our-2010-research-findings.html>, dostop 12.12.2012.

16. Hinduja, S.; Patchin, J.W. (2008). **Bullying Beyond the Schoolyard: Preventing and Responding to Cyberbullying**. Thousand Oaks, Calif: Corwin Press.

17. Informacijski pooblaščenec (2009). **Smernice glede varstva pred spletnim nadlegovanjem. Verzija 1.0**. Po URL: https://www.ip-rs.si/fileadmin/user_upload/Pdf/smernice/Smernice-glede-varstva-pred-spletnim-nadlegovanjem.pdf, dostop 15.10.2012.

18. König, A.; Gollwitzer, M.; Steffgen, G. (2010). Cyberbullying as an Act of Revenge? **Australian Journal of Guidance & Counselling**, let. 20, št. 2, str. 210–224.

19. Kowalski, R.; Limber, S.; Scheck, A.; Redfearn, M.; Allen, J.; Calloway, A. (2005). **Electronic bullying among school-aged children and youth**. Paper presented at the annual conference of the American Psychological Association, August 20, 2005.

20. Lee, E.; Leets, L. (2002). Persuasive storytelling by hate groups on online. **American Behavioral Science**, let. 45, s. 927–957.

21. Li, Q. (2006). Cyberbullying in schools: A research of gender differences. **School Psychology International**, let. 27, s. 157–170.

22. Lines, D. (2008). **The Bullies. Understanding Bullies and Bullying**. London: Jessica Kingsley Publishers.

23. Livingstone S.; Haddon, L.; Görzig, A.; Ólafsson, K. (2011). **Risks and safety on the internet: The perspective of European Children** <http://www2.lse.ac.uk/media@lse/research/EUKidsOnline/Home.aspx>, dostop 28.3.2012.

24. Lobe, B.; Muha, S. (2010). **Tvegaja in varnost otrok na internetu: Slovensko poročilo. Ugotovitve raziskave EU Kids Online o 9-16 let starih otrocih in njihovih starših**. Po URL: www.eukidsonline.net, dostop 5.5.2012.

25. Lobe, B.; Muha, S. (2011). **Internet v vsakdanjem življenju slovenskih otrok in mladostnikov. Prvo poročilo raziskave Mladi na netu**. Ljubljana: Univerza v Ljubljani, Fakulteta za družbene vede, Center za metodologijo in informatiko.

26. Mitchell, K.J.; Ybarra, M.; Finkelhor, D. (2007). The Relative Importance of Online Victimization in Understanding Depression, Delinquency, and Substance Abuse. **Child Maltreatment**, let. 12, št. 4, s. 314–324.

27. Monks, C.P.; Smith, P.K. (2006). Definitions of ‘bullying’: Age differences in understanding of the term, and the role of experience. **British Journal of Developmental Psychology**, let. 24, št. 4, str. 801–821.

28. Monks, C.P.; Coyne, I. (2011). A history of research into bullying. V: C.P. Monks, I. Coyne (eds.), **Bullying in Different Contexts**, Cambridge *et al.*: Cambridge University Press, str. 1–11.

29. Mugnaioni Lešnik, D.; Koren, A.; Logaj, V.; Brejc, M. (2008). **Nasilje v šolah: konceptualizacija, prepoznavanje in modeli preprečevanja in obvladovanja**. Šola za ravnatelje, Šifra projekta: V5-0244; CRP-2176-ŠR-V5-0244.

- Po URL:
http://www.mizks.gov.si/fileadmin/mizks.gov.si/pageuploads/podrocje/razvoj_solstva/crp/2008/crp_V5_0244_porocilo.pdf, dostop 12.11.2012.
30. Muršič, M.; Brvar, B. (2010). Izbor (s čustvi povezanih) ugotovitev naše raziskave. V: M. Muršič (ur.), **Znanje o čustvih za manj nasilja v šoli**. Ljubljana: Inštitut za kriminologijo pri Pravni fakulteti v Ljubljani, s. 21–26.
 31. Nocentini, A.; Calmaestra, J.; Schultze-Krumbholz, A.; Scheithauer, H.; Ortega, R.; Menesini, E. (2010). Cyberbullying: Labels, Behaviours and Definition in Three European Countries. **Australian Journal of Guidance & Counselling**, let. 20, št. 2, str. 129–142.
 32. Noret, N.; Rivers, I. (2006). **The prevalence of bullying by text message or email: Results of four year study**. Poster presented as British Psychological Society Annual Conference, Cardiff, April.
 33. OECD (2012). **OECD Internet Economy Outlook 2012**, OECD Publishing. Po URL: http://www.keepeek.com/oecd/media/science-and-technology/oecd-internet-economy-outlook-2012_9789264086463-en, dostop 14.1.2013.
 34. Ostrman A. (2002). **Medvrstniško nasilje. Socializacija agresije**. Ljubljana: Združenje svetovalnih delavcev Slovenije, str. 137–162.
 35. Patchin, J.W.; Hinduja, S. (2006). Bullies move beyond the schoolyard: A preliminary look at cyberbullying, **Youth Violence and Juvenile Justice**, št. 4, s. 148–169.
 36. Petersen, L. (2001). Anti-bullying programs - Avoiding bullying the bullies. V: **Promoting Wellbeing**, AGCA Conference proceedings, Brisbane, str. 51–60.
 37. Privitera, C.; Campbell, M.A. (2009). Cyberbullying: The New Face of Workplace Bullying? **CyberPsychology & Behavior**, let. 12, št. 4, s. 395–400.
 38. Pušnik, M. (1999). **Vrstniško nasilje v šoli**. Ljubljana: Zavod Republike Slovenije za šolstvo.
 39. Rigby, K. (2002). **New perspectives on bullying**. London: Jessica Kingsley.
 40. Rivers, I.; Chesney, T.; Coyne, I. (2011). Cyberbullying. V: C.P. Monks, I. Coyne (eds.), **Bullying in Different Contexts**, Cambridge *et al.*: Cambridge University Press, str. 211-230.
 41. SAFE-SI (2012). **Osveščanje o varni rabi interneta in novih tehnologij**. Po URL: http://www.safe.si/c/1482/Soocenje_z_ustrahovanjem_na_internetu/?preid=978, dostop 5.10.2012.
 42. Sanders, J. (2009). Cyberbullies: Their motives, characteristics, and types of bullying. Presentation at the XIV. European Conference of Developmental Psychology, Vilnius, Lithuania.
 43. Shariff, S.; Gouin, R. (2005). Cyber-dilemmas: Gendered Hierarchies, Free Expression and Cyber-Safety in Schools. Oxford Internet Institute, Oxford University, U.K. International Conference on Cyber-Safety. Po URL: www.oii.ox.ac.uk/cybersafety, dostop 23.10.2012.
 44. Slonje, R.; Smith, P.K. (2008). Cyberbullying: Another main type of bullying?, **Scandinavian Journal of Psychology**, let. 49, št. 2, s. 147–154.
 45. Smith, P. K.; Sharp, S. (eds.) (1994). **School bullying: Insights and perspectives**. London: Routledge.
 46. Smith, P.; Mahdavi, J.; Carvalho, M.; Tippett, N. (2006). **An**

Investigation into cyberbullying, its forms, awareness and impact, and the relationship between age and gender in cyberbullying. Research Brief No. RBX03-06, Unit for School and Family Studies, Goldsmiths College, University of London, London.

47. Smith, P.K.; Mahdavi, J.; Carvalho, M.; Fisher, S.; Russell, S.; Tippett, N. (2008). Cyberbullying: Its nature and impact in secondary school pupils. **Journal of Child Psychology and Psychiatry**, let. 49, št. 4, s. 376–385.

48. StopCyberbullying (2012). **What is cyberbullying, exactly?** Po URL: <http://www.stopcyberbullying.org/>, dostop 12.4.2012.

49. Urad za enake možnosti (2010). **Nasilje med zmenkanjem.** Po URL: <http://www.arhiv.uem.gov.si/fileadmin/uem.gov.si/pageuploads/ZmenkanjeTabeleStu-denska.pdf>, dostop 12.1.2013.

50. Vandebosch, H.; van Cleemput, K. (2008). Defining cyberbullying: qualitative research into the perceptions of youngsters, **CyberPsychology & Behavior**, let. 11, s. 499–503.

51. Vehovar, V.; Šterk, T.; Pestotnik, A.; Šmid Božičević, U. (2009). **Za varen internet - predstavitev projektov za zaščito otrok pri uporabi interneta.** Mednarodna konferenca o otrokovih pravicah in zaščiti pred nasiljem, Ljubljana, Državni zbor, 6. in 7. 10. 2009.

52. Whitney, I.; Smith, P. K. (1993). A survey of the nature and extent of bullying in junior/middle and secondary schools. **Educational Research**, let. 35, str. 3–25.

53. Willard, N. (2006). **Cyberbullying and cyberthreats: responding to the challenge of online social cruelty, threats, and distress.** Center for Safe and Responsible Internet Use, Champaign, Illinois.

54. Wunmi Grigg, D. (2010). Cyber-Aggression: Definition and Concept of Cyberbullying. **Australian Journal of Guidance & Counselling**, let. 20, št. 2, str. 143–156.

55. Završnik, A.; Sedej, A. (2012). Spletno in mobilno nadlegovanje v Sloveniji. **Revija za kriminalistiko in kriminologijo**, let. 63, št. 4, str. 263–280.

56. Zoranovič, M. (2011). **Medvrstniško spletno in mobilno nadlegovanje** (diplomska naloga). Ljubljana: Pravna fakulteta Univerze v Ljubljani.

57. Zupan, G. (2011). **Poštna storitve in elektronske komunikacijske storitve, Slovenija, 4. četrtletje 2010 – končni podatki.** Po URL: http://www.stat.si/novica_prikazi.aspx?id=3793, dostop 5.5.2012.